

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i3.88>

І. Р. Щербай
*студентка магістратури,
лаборант кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
orcid.org/0000-0002-0868-3411*

ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Поняття та значення прав і свобод людини і справді є актуальним у наш час. Саме від правильного їх розуміння залежить правомірна поведінка громадян, дотримання ними законів, використання своїх прав та виконання покладених обов'язків. Наша держава розвивається і змінюється впродовж багатьох років, разом із цим змінюється і праворозуміння людей. Проте важливо, щоб саме у законодавстві було чітко й доступно окреслено та роз'яснено розглядувані питання. Адже тільки точно розуміючи своє місце в суспільстві, людина зможе старанно дотримуватись покладених на неї завдань. Проте не варто забувати, що люди між собою досить різні і в кожного є своє розуміння і свої потреби.

У теперішньому суспільстві люди все частіше згадують про свої права, проте забувають про свої обов'язки. Права людині надаються не для того, щоб вона ними зловживала, а для того, щоб дотримувалась та поважала права своєї держави та не забувала при цьому про людську моральність та взаємоповагу стосовно інших. Обов'язки ж посідають також важливе місце у суспільстві, адже саме на гідному та справедливому їх виконанні побудоване наше суспільство, яке насамперед починається з кожного з нас.

Варто зазначити, що тільки тоді, коли права людини будуватимуться на її моральних цінностях, серед яких – гідність, справедливість, чесність, взаємодопомога, ми зможемо відродити в людей їхню силу й дух народу.

Природне право і справді відіграє важливу роль у житті кожного з нас. Проте кожен з нас сам для себе визнає, що для нього є необхідною цінністю для нормального існування. Оскільки права людини є найвищою соціальною цінністю, варто вносити в позитивне право деякі природні норми, що мало б змінити суспільство на краще. Проте зміни повинні вноситись не тільки в норми позитивного права, а кожен сам повинен вдосконалювати себе за допомогою норм природного права.

Ключові слова: суспільство, обов'язки, реалізація, людська гідність, єдність.

Shcherbai I. R. HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS: THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS

The concept and meaning of human rights and freedoms is really relevant today. It is their proper understanding that determines the lawful conduct of citizens, their observance of the law, the exercise of their rights and the performance of their duties. Our state has been developing and changing for many years, and at the same time the people's legal understanding is changing. However, it is important that the legislation clearly and easily outlines and clarifies the issues under consideration. After all, only by accurately understanding one's place in society will a person be able to diligently adhere to the tasks assigned to him. However, we should not forget that people are quite different from each other and everyone has their own understanding and needs.

In today's society, people are increasingly remembering their rights but forgetting their responsibilities. Human rights are granted not to be abused, but to respect and respect the rights of one's state without forgetting human morality and mutual respect for others. Responsibilities also play an important role in society, because it is on their dignified and fair performance that our society is built, which begins with each of us in the first place.

It is worth noting that only when human rights are built on its moral values, including dignity, justice, honesty, mutual assistance, we will be able to revive in people their strength and the spirit of the people.

Natural law really plays an important role in the life of each of us. However, each of us determines for himself what is a necessary value for his normal existence. Since human rights are the highest social value, some natural norms should be introduced into positive law, which should change society for the better. However, changes must be made not only in the rules of positive law, but everyone must improve themselves through the rules of natural law.

Key words: society, responsibilities, realization, human dignity, unity.

Постановка проблеми. Права і свободи людини є важливими нині та вимагають більш ґрунтовного дослідження. Саме з прав і свобод людини починається суспільство, вони є певним фундаментом для розвитку правильної моделі держави.

Аналіз дослідження проблеми. Чимало науковців та відомих людей вивчали це питання, серед них – С. Сливка, В. Оргинський, П. Рабінювич, Ю. Бисага, О. Грищук, С. Добрянський, О. Скакун та ін.

Мета статті полягає в тому, щоб більш детально ознайомитись зі значенням та поняттям прав і свобод людини.

Виклад основного матеріалу. Питання щодо єдності прав і свобод людини та громадянина у сучасних реаліях, на думку В. Ортинського, набуває щораз більшої важливості у правовій державі і вимагає більш широкого вивчення. До слова, воно становить не тільки практичний, а й теоретичний інтерес. Адже саме від правильного розуміння і тлумачення взаємозв'язку прав та свобод людей і громадян істотно залежить дотримання чинних законів громадянами, правова поведінка людей у суспільстві, повноцінне і правильне використання наданих їм законом прав і, крім того, виконання ними своїх обов'язків стосовно інших громадян, суспільства й держави. Права і свободи громадян у правовій державі рівномірно слугують незамінним засобом для досягнення волі, гармонійного і всебічного розвитку людської особистості з огляду на те, що будь-яке право виражає єдність суспільних, особистих та інших інтересів. Лише за допомогою реалізації законних прав і свобод особи можна задовольнити ці інтереси в їх нерозривному взаємозв'язку між собою, що зміцнюється разом із розширенням матеріальних можливостей сучасного суспільства та розвитком свідомості його учасників.

Прогресивне вирішення сучасних проблем, які постійно виникають, поступальне вдосконалення і розвиток суспільства загалом зумовлюють здійснення пошуку оптимального поєднання інтересів кожної окремої людини з інтересами колективу, суспільства та держави загалом. Чіткість і точність законів є дуже важливими, головне, щоб вони зрозуміло визначали права і свободи кожного державного органу, посадової особи чи громадянина. Найважливішим завданням кожного суспільства і держави є донесення до людини і громадянина їхніх прав та обов'язків, їх тлумачення, а також сприяння їх реалізації. Однією з основних умов дотримання прав людини і громадянина є, очевидно, неухильне виконання людиною своїх обов'язків. Права створюють правовий статус людини разом із покладеними на громадян обов'язками. Єдність прав і свобод громадянина виражається у правовому статусі. Найбільша увага в Конституції нашої держави приділяється гарантіям прав і свобод людини та громадянина. Підґрунтям гарантування і забезпечення основних прав, свобод та обов'язків громадян виступають конституційно-правові гарантії, тобто вони фіксують основу правового статусу громадян. Отже, саме за конституційними гарантіями можна судити про реальність проголошених прав, про їхній суб'єктивний, особистий та діючий характер забезпеченості не так індивідуальними можливостями окремого громадянина, як усім наявним порядком [1, с. 3–4].

Як зазначає П. Рабінович, аналіз характеру потреб людини дає змогу виділити фізичні (іншими словами, вітальні, життєві) права (право на фізичну недоторканність, право на житло, на вільний вибір місця проживання, право на життя, на безпечне природне середовище, право на належний рівень матеріального забезпечення, право на медичне обслуговування, власність на предмети споживання тощо); особистісні права (право на вільну свободу сумління, на честь і гідність, на ім'я, на свободу переконань та їх прояву й поширення); культурні (гуманітарні) (право на освіту і виховання, на наукову, технічну і художню творчість, на користування надбаннями культури й мистецтва, авторські права); економічні (право на здобуття професії, на власність щодо засобів виробництва, на сприятливі умови та справедливу оплату праці, на вільний вибір і здійснення трудової або іншої діяльності, на відпочинок і дозвілля); політичні права (право на громадянство і правосуб'єктність, на участь у формуванні представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, право участі в державному управлінні суспільством, на участь у створенні й діяльності громадських об'єднань, на державний захист від порушень прав і свобод людини) [2, с. 12].

Вважаємо такий поділ прав людини чітким і доцільним, оскільки кожен свідомий громадянин повинен вміти розмежовувати свої права та старанно їх дотримуватися. Адже права людини створені для того, щоб кожен знав, на що він має право, а на що ні, як правильно застосовувати, використовувати та дотримуватись своїх прав.

Дехто з дослідників здійснює поділ прав за сферою реалізації в суспільному житті. Так, Ю. Бисага у праці «Основні права людини» залежно від сфери реалізації в житті суспільства так поділяє права і свободи людини та громадянина:

1. Особисті права – це основоположні, природні, невід'ємні права. Вони призначені для гарантування індивідуальної автономії і свободи, захисту особи від свавілля держави та інших людей. Вказана група прав дає змогу громадянину бути самим собою у відносинах з державою та іншими людьми. До цієї групи прав відносять можливості людини, котрі потрібні для забезпечення її морально-психологічної (духовної) та фізичної індивідуальності. Відповідно, ці права поділяють на: 1) фізичні – право на життя, право на свободу пересування, вільний вибір місця свого проживання, право на безпечне навколишнє природне середовище, право на житло тощо; 2) духовні – право на ім'я, честь та гідність, право на справедливий, публічний і незалежний суд. У Конституції України ці права передбачено, зокрема, у статтях 27–29.

2. Політичні права – можливості громадянина бути учасником управління державою та суспільним життям, можливість впливати на діяльність

органів державної влади та громадських організацій. До цієї групи прав належать: право вибрати і бути вибраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, право на утворення політичних партій і громадських організацій і право бути учасником у їхній діяльності, свободи зборів та демонстрацій, право на доступ до інформації, на свободу слова, свободу думки, вільних переконань, свободу друку, свободу телебачення та радіо. У Конституції ці права передбачено у статтях 36, 38–40 та ін.

3. Економічні права – можливості людини і громадянина вільно розпоряджатися предметами споживання та результатами господарської діяльності, зокрема власністю і працею, право проявляти ініціативу в реалізації своїх особистих здібностей, право бути учасником виробництва матеріальних та інших благ. Основними з них вважаються право на приватну власність та підприємницьку діяльність. Конституція України ці права передбачає у статтях 41, 42 та ін.

4. Соціальні права – можливості людини і громадянина вільно користуватися соціальними благами сфери матеріального виробництва, освіти, здоров'я, сфери трудової діяльності, безпечні умови праці, відпочинку (право на вільний вибір виду діяльності, право на гарантовані мінімальні розміри її оплати, право на соціальне забезпечення, право на відпочинок та на достатній життєвий рівень). Ці права в Конституції України передбачено, зокрема, у статтях 43, 45, 46, 48.

5. Культурні права – свобода збереження і розвитку національної людської самобутності, вільний доступ до духовних людських досягнень, їхнього засвоєння, користування ними та право участі в майбутньому розвитку таких досягнень. Сюди доцільно зарахувати: право користування людськими досягненнями мистецтва, культурними досягненнями і своєї держави, і зарубіжних країн, право на освіту та вільну свободу своєї різногалузевої творчості. Конституція України передбачає ці права у статтях 53, 54 та ін.

6. Екологічні права – свобода людини користуватися навколишнім природним середовищем. Сюди доцільно віднести: право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, на природокористування, на охорону здоров'я від негативного впливу навколишнього середовища, право на відшкодування шкоди, спричиненої здоров'ю та майну екологічними правопорушеннями. Варто зазначити, що з екологічним правом пов'язаний обов'язок державних органів, підприємств, установ та організацій здійснювати відповідні заходи для охорони від негативних наслідків природного середовища, запобігання і зниження рівня їх шкоди для людини та навколишнього середовища. Громадянин наділений правом бути учасником проведення екологічної експертизи, правом

доступу до повної і достовірної інформації щодо стану навколишнього середовища та його впливу на здоров'я людини. Ці права в Конституції України передбачено, зокрема, у статті 50 [3, с. 6–7].

Такий поділ дає певне розуміння прав за сферою діяльності. Ми розуміємо їх так. До особистих прав зараховуємо ті права, якими наділені з народження, певні душевні якості людини (щирість, благородність, допомога нужденним). До політичних прав відносимо ті права, які зобов'язують нас діяти гідно та справедливо стосовно держави, адже, коли людину вибирають до органів державної влади, на неї покладають великі надії, тож ми політичними правами вважаємо саме виправдання покладених на людину надій, зобов'язання працювати гідно, чесно та справедливо. Економічні права ми розуміємо як такі, що допомагають людині в її підприємницькій діяльності, виробництві матеріальних благ розвивати свої здібності, які приносили б для неї дохід. До соціальних можна віднести ті права, які пов'язані з професійною діяльністю особи, а саме належний відпочинок (відпустка), нешкідливі умови праці, відповідна заробітна плата. Культурними можна назвати ті права, які передаються нам з покоління в покоління, певні традиції народу, розвиток у наукових досягненнях. Екологічними є ті права, які відповідають за чистоту навколишнього середовища, що в наш час не в найкращому стані.

О. Грищук, автор монографії «Людська гідність у праві: філософські проблеми», вважає, що формою вираження особистої цінності природного права є якраз права людини. Поняття невід'ємної, вродженої людської гідності, котра походить із самої суті людства, є головним поняттям концепції прав людини. На відміну від наявного правового статусу людини, соціальні можливості людини, які існують, фактично визнаються її правами. Без потреби тлумачення соціальних свобод з погляду справедливого та ідеального, без цього певного протиріччя, питання прав людини не було б актуальним. У встановленні певного мінімуму загальнолюдських вимог щодо соціального та юридичного правового статусу полягає сутність прав людини, що є необхідною для її нормального існування. Конкретним мінімумом найважливіших прав і свобод має бути наділена кожна людина незалежно від національності, громадянства, релігії, раси, статі. У такому разі в державі виникає зобов'язання визнати найвищою соціальною цінністю права людини і, звичайно ж, закріпити їх у правових нормах позитивного права. Таким правам держава має надати захист та державно-правову охорону. У такий спосіб відбувається втілення правових норм природного права в чинне позитивне право [4, с. 394].

Варто погодитися, що природне право і справді відіграє важливу роль у житті кожного з нас. Проте кожен з нас сам для себе визначає, що для нього

є необхідною цінністю для нормального існування. Оскільки права людини є найвищою соціальною цінністю, варто вносити в позитивне право деякі природні норми, що мало б змінити суспільство на краще. Проте зміни повинні вноситись не тільки в норми позитивного права, а кожен сам повинен вдосконалювати себе за допомогою норм природного права.

С. Сливка у праці «Природне та надприродне право» зазначає, що без одночасного вивчення філософської антропології недоцільно вивчати теорію природного права. Властивість сприймати дух природного права – це і є духовністю людини. Рівень досконалості відповідає рівню сприймання (за умови дотримання правових і природних норм). Недосконалим є дух людини, що також впливає на рівень досконалості душі. Лише тіло, біологічний організм у людини є досконалим, який вона несвідомо доволі часто псує. Слід зазначити, що природне право надає відповідь антропологам на такі питання, як природа людини, сенс її життя та існування, чим відрізняється людина від інших живих істот, які їх подібні риси. Ці проблеми існують споконвіку і тому мають різне трактування. Дотриманню норм природного права властивий своєрідний терапевтичний потенціал, який забезпечує людині здоровий стан. Але і навпаки, у випадках порушення таких норм це спричинює різні недуги та хвороби тощо. Наслідком відвертого нехтування норм природного права є поява духовної кризи, яка призводить до тяжких захворювань. Людина зобов'язана жити, зобов'язана діяти активно, щоб підтримувати гармонію Всесвіту, але при цьому має дотримуватись норм природного права. Інакше настають сигнали-попередження у вигляді хвороб чи бід, а відтак – заміна одного зіпсованого мікрокосмосу іншим, що означає смерть [5, с. 194].

Саме природне право відповідає за духовний світ людини, що є важливим у наш час. Адже зараз люди хоч і розвиваються в науці, здобувають успіхи в технічному прогресі, проте втрачають свій духовний світ, стають схожими на роботів, яких самі створюють. А природне право допоможе перебувати у здоровому духовному стані, адже саме у разі порушення духовного балансу людина починає хворіти, що може призвести і до гірших наслідків. Тому право повинно виводитись з моральних і духовних цінностей, серед яких є і гідність людини.

С. Добрянський у праці «Актуальні проблеми загальної теорії прав людини» зазначає, що «введення» прав людини з поняття людської гідності свідчить «про визнання такої властивості людини фундаментальним джерелом усіх її прав, а також про поступове зростання питомої ваги принципу гуманізму як системоутворюючої засади з-поміж інших принципів сучасного інституту прав люди-

ни. Специфіка саме цієї засади полягає й у тому, що остання підкреслює спрямованість інституту прав людини на створення умов для забезпечення індивідуальної унікальності кожного окремого людського буття, існування» [6, с. 99].

Варто зазначити, що тільки тоді, коли права людини будуватимуться на її моральних цінностях, серед яких – гідність, справедливість, чесність, взаємодопомога, ми зможемо відродити в людей їхню силу й дух народу. Важливим чинником є також реалізація права.

На думку О. Скакун, реалізація права – це втілення, впровадження правових норм на практиці шляхом правомірної поведінки суб'єктів права. Реалізація права полягає в практичному здійсненні нормативних приписів (заборон, дозволів, обов'язків). За допомогою реалізації правових норм досягаються цілі та отримуються результати правового регулювання, проголошені законодавцем у процесі правотворчості. Зауважимо, що реалізацію права недоцільно зводити лише до здійснення приписів правових норм. Під реалізацією права варто розуміти втілення розпоряджень юридичних норм у правомірній поведінці суб'єктів права, а також у їхній практичній діяльності. Реалізацію права можна розглядати як процес і як кінцевий наслідок [7].

Саме з реалізації випливає використання, виконання, дотримання та застосування, з якими людина стикається щодня. Тому слід наголосити, що реалізація несе в собі впровадження необхідних правових норм.

Висновки. Питання прав та свобод людини і справді є актуальним у наш час. Чимало науковців досліджували це питання. Від правильного його розуміння залежить правомірна поведінка громадян, дотримання ними законів, використання своїх прав, виконання покладених обов'язків. З роками змінюється держава, а також праворозуміння громадян. Чітке розуміння своїх прав дає змогу людині визначити своє місце у суспільстві та старанно дотримуватись своїх обов'язків.

Література

1. Захист прав і свобод людини і громадянина в умовах формування правової держави : збірник тез / упоряд. В.В. Ключак, відп. за вип. Н.П. Бортник. Львів, 2012. 512 с.
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Київ : Атіка, 2001. 176 с.
3. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Основні права людини. Ужгород, 2003. 66 с.
4. Гришук О.В. Людська гідність у праві: філософські проблеми. Київ : Атіка, 2007. 432 с.
5. Сливка С.С. Природне та надприродне право: у 3 ч. Ч. 1: Природне право: історико-філософський погляд. Київ : Атіка, 2005. 224 с.
6. Добрянський С.П. Актуальні проблеми загальної теорії прав людини. Львів : Астрон, 2006. 120 с.
7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник / пер. з рос. Харків : Консум, 2001. 656 с.